УДК 376.37:159.9

https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-6(58)-1062-1072

Литвин Інна Миколаївна кандидат педагогічних наук, логопед, старший викладач кафедри початкової і спеціальної освіти, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси. https://orcid.org/0000-0002-8946-1449

ВПЛИВ КОГНІТИВНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ ПРИ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ПОРУШЕННЯХ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз впливу когнітивних процесів на розвиток мовлення у дітей із функціональними порушеннями. Функціональні розлади мовлення, зокрема функціональна дислалія та функціональна дисфонія, розглядаються як такі, що виникають за відсутності органічних уражень мовленнєвого апарату й центральної нервової системи, однак здатні суттєво позначатися на темпах і якості психічного та мовленнєвого розвитку дитини. Обґрунтовано положення про те, що пам’ять, увага, сприймання та мислення виступають не лише передумовами формування мовлення, а й активними чинниками, які визначають характер засвоєння фонетичної, лексичної та граматичної систем мови. Доведено, що дефіцит окремих когнітивних процесів закономірно відображається у труднощах формування правильної звуковимови, автоматизації артикуляційних навичок, розвитку фонематичного сприймання та мовленнєвого самоконтролю. Особливу увагу приділено ролі слухової, мовленнєво-рухової та оперативної пам’яті, довільної й слухової уваги, кінестетичного та фонематичного сприймання у формуванні звукової сторони мовлення при функціональних порушеннях. Проаналізовано сучасні наукові підходи вітчизняних дослідників щодо розуміння взаємозв’язку когнітивної та мовленнєвої сфер у дітей, обґрунтовано необхідність урахування індивідуального когнітивного профілю дитини під час логопедичної діагностики та корекції. Підкреслено, що традиційна орієнтація логопедичної роботи лише на постановку і автоматизацію звуків є недостатньою без цілеспрямованого розвитку суміжних когнітивних функцій. Доведено доцільність впровадження когнітивно орієнтованого підходу до корекції функціональних порушень мовлення, який передбачає інтеграцію логопедичних і нейрокогнітивних вправ, спрямованих на розвиток пам’яті, уваги, сприймання, мислення та міжаналізаторних зв’язків. Обґрунтовано значення метакогнітивних стратегій для формування мовленнєвого самоконтролю та підвищення ефективності корекційної роботи. Зроблено висновок, що врахування стану когнітивних процесів суттєво підвищує результативність логопедичного впливу та сприяє гармонійному мовленнєвому розвитку дітей із функціональними порушеннями.

Ключові слова: когнітивні процеси, функціональні порушення мовлення, функціональна дислалія, мовленнєвий розвиток, пам'ять, увага, сприймання, мислення, корекційна педагогіка, логопедія.

Litvin Inna Mykolaivna PhD (Pedagogical Sciences), Speech Therapist, Senior Lecturer of the Department of Primary and Special Education, Bohdan Khmelnytskyi Cherkasy National University, Cherkasy, https://orcid.org/0000-0002-8946-1449

THE INFLUENCE OF COGNITIVE PROCESSES ON SPEECH DEVELOPMENT IN FUNCTIONAL DISORDERS

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the influence of cognitive processes on the development of speech in children with functional disorders. Functional speech disorders, in particular functional dyslalia and functional dysphonia, are considered as those that arise in the absence of organic lesions of the speech apparatus and the central nervous system, but are capable of significantly affecting the pace and quality of the child's mental and speech development. The proposition that memory, attention, perception and thinking are not only prerequisites for the formation of speech, but also active factors that determine the nature of the assimilation of the phonetic, lexical and grammatical systems of the language is substantiated. It is proved that the deficit of individual cognitive processes is naturally reflected in the difficulties in the formation of correct sound pronunciation, the automation of articulatory skills, the development of phonemic perception and speech self-control is logically reflected. Particular attention is paid to the role of auditory, speech-motor and working memory, voluntary and auditory attention, kinesthetic and phonemic perception in the formation of the sound side of speech in functional disorders. Modern scientific approaches of domestic researchers to understanding the relationship between the cognitive and speech spheres in children are analyzed, the need to take into account the individual cognitive profile of the child during speech therapy diagnostics and correction is substantiated. It is emphasized that the traditional orientation of speech therapy work only on the production and automation of sounds is insufficient without the purposeful development of related cognitive functions. The feasibility of implementing a cognitively oriented approach to the correction of functional speech disorders is proven, which involves the integration of speech therapy and neurocognitive exercises aimed at the development of memory, attention, perception, thinking and inter-analyzer connections. The importance of metacognitive strategies for the formation of speech self-control and increasing the effectiveness of correctional work is substantiated. It is concluded that taking into account the state of cognitive processes significantly increases the effectiveness of speech therapy and contributes to the harmonious speech development of children with functional disorders.

Keywords: cognitive processes, functional speech disorders, functional dyslalia, speech development, memory, attention, perception, thinking, correctional pedagogy, speech therapy.

Постановка проблеми. Мовленнєвий розвиток дитини є складним, багатокомпонентним процесом, що перебуває у тісному взаємозв'язку з розвитком вищих психічних функцій. Функціональні порушення мовлення, попри відсутність органічної патології, являють собою серйозну педагогічну та медичну проблему, оскільки здатні суттєво гальмувати не лише мовленнєве, а й загальний когнітивний розвиток дитини. За даними сучасної логопедичної практики, саме функціональна дислалія є одним із найпоширеніших розладів мовлення у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Актуальність порушеної проблеми зумовлена кількома чинниками. По-перше, зростанням кількості дітей із функціональними порушеннями мовлення в умовах сучасного освітнього середовища. По-друге, недостатньою розробленістю питань впливу когнітивних процесів на характер і динаміку мовленнєвих порушень функціонального ґенезу. По-третє, необхідністю вдосконалення корекційних підходів із урахуванням нейрокогнітивних особливостей дітей.

Практична значущість дослідження цієї проблеми пов'язана з потребою розробки ефективних корекційних технологій, що враховують не лише логопедичний, а й когнітивний профіль дитини з функціональними порушеннями мовлення. Такий підхід відповідає сучасним тенденціям розвитку корекційної педагогіки та спеціальної освіти в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема взаємозв'язку мовленнєвого розвитку та когнітивної сфери дитини привертає увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. Г. Соколова у своєму емпіричному дослідженні когнітивної сфери дітей із порушеннями мовлення встановила, що такі діти демонструють знижені показники уваги, пам'яті та сприймання порівняно з однолітками з нормальним мовленнєвим розвитком [6]. Дослідниця підкреслює, що когнітивні особливості є не лише наслідком, а й передумовою мовленнєвих порушень.

Л. Трофименко у контексті психолінгвістичного аналізу особливостей мовленнєвого розвитку дітей з особливими освітніми потребами акцентує на взаємозв'язку мови, мовлення, мислення та когнітивної діяльності дитини в онтогенезі [8]. У співавторстві з В. Ільяною, Ю. Рібцун, З. Мартинюком та Г. Грибань дослідниця розробила психолінгвістичні дидактичні технології діагностики і подолання мовленнєвих порушень, що охоплюють, зокрема, пізнавальні процеси [7].

Ю. Рібцун у своїх дослідженнях розглядає праксичні функції молодших школярів з особливими мовленнєвими потребами як складову нероздільної тріади «гнозис – праксис – мовлення», що становить базис вищих психічних функцій [2]. Цим самим автор підкреслює нейропсихологічну основу взаємозв'язку когнітивної та мовленнєвої сфер.

У більш ранній праці Ю. Рібцун аналізує психомовленнєвий розвиток дітей раннього віку, звертаючи особливу увагу на взаємообумовленість пізнавальної та мовленнєвої активності [3].

Г. Якимчук, досліджуючи особливості психічного розвитку дітей із тяжкими порушеннями мовлення, встановила, що мовленнєва недостатність не може розглядатися як ізольоване порушення [10]. Автор наголошує, що при незначних порушеннях функціонального характеру, зокрема при дислалії, психічний розвиток дитини майже не відрізняється від норми, тоді як при тяжких порушеннях фіксуються стійкі відхилення в когнітивній сфері.

Питання мовленнєвого розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями, де когнітивний дефіцит є первинним, ґрунтовно розглянуто у роботі В. Синьова, І. Маркусь та С. Геращенко [5]. Дослідники встановили, що обмежений словниковий запас, труднощі у формуванні зв'язного мовлення, низький рівень фонематичного сприйняття є закономірним наслідком когнітивних порушень.

Стратегії підтримки дітей з алалією в освітньому середовищі, розроблені Л. Трофименко, ґрунтуються на врахуванні когнітивного профілю дитини та передбачають комплексний вплив на пізнавальну та мовленнєву сфери одночасно [9]. Ю. Рібцун та С. Долженко у своїй праці про науково-теоретичні аспекти логодіагностики осіб із заїканням також наголошують на необхідності врахування когнітивного чинника в корекційній роботі [4].

Попри значну кількість досліджень у суміжних галузях, питання впливу окремих когнітивних процесів (пам'яті, уваги, сприймання, мислення) на розвиток мовлення при функціональних порушеннях залишається недостатньо висвітленим. Більшість досліджень зосереджена на дітях із тяжкими порушеннями мовлення або з органічним ураженням нервової системи. Натомість функціональні порушення – зокрема функціональна дислалія – розглядаються переважно з фонетичної, артикуляційної точки зору, без належного врахування когнітивного підґрунтя.

Також І. Мартиненко та І. Яремчук у своєму дослідженні діагностики порушень письма в учнів з диспраксією підкреслюють роль когнітивної складової в діагностиці різних порушень розвитку, що актуалізує необхідність аналогічного підходу й щодо функціональних порушень мовлення [1].

Мета статті полягає в аналізі впливу основних когнітивних процесів (пам'яті, уваги, сприймання, мислення) на розвиток мовлення при функціональних порушеннях, а також в обґрунтуванні необхідності когнітивно орієнтованого підходу до логопедичної корекції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціональні порушення мовлення – це розлади, що виникають за умови відсутності органічних уражень мовленнєвого апарату, центральної нервової системи та аналізаторів. Серед найпоширеніших форм – функціональна дислалія, функціональна дисфонія та функціональне заїкання. Попри «функціональний» характер цих порушень, тобто відсутність структурних дефектів, вони можуть чинити відчутний вплив на пізнавальний та комунікативний розвиток дитини.

Когнітивні процеси – це психічні процеси, пов'язані з пізнанням: відчуття, сприймання, увага, пам'ять, уява, мислення та мовлення. У контексті розвитку

мовлення особливу роль відіграють чотири основних: пам'ять, увага, сприймання та мислення. Розглянемо вплив кожного з них на мовленнєвий розвиток при функціональних порушеннях.

Пам'ять є однією з ключових когнітивних функцій, що забезпечує засвоєння, збереження та відтворення мовних знань і навичок. У мовленнєвому розвитку особливого значення набувають слухова пам'ять (запам'ятовування звукових образів слів), мовленнєво-рухова пам'ять (закріплення артикуляційних рухів) та словесно-логічна пам'ять (збереження семантичних зв'язків). При функціональних порушеннях мовлення, зокрема дислалії, дитина нерідко демонструє збережений лексичний запас і правильне граматичне оформлення висловлювання, проте виявляє труднощі з автоматизацією правильних артикуляційних навичок. Це свідчить про недостатньо сформовану мовленнєво-рухову пам'ять.

Слухова пам'ять забезпечує диференціацію фонем та запам'ятовування правильних звукових еталонів. Її недостатній розвиток ускладнює формування фонематичних уявлень, що є підґрунтям функціональної дислалії акустико-фонематичного типу. Дитина чує звук, може навіть відтворити його ізольовано, однак у мовленнєвому потоці знову вертається до неправильного вимовляння через слабку фіксацію слухового еталону в пам'яті. Г. Соколова у своєму дослідженні зазначає, що когнітивна сфера дітей із порушеннями мовлення, зокрема процеси пам'яті, вимагає не менш уважного вивчення, ніж власне мовленнєві характеристики, «розкрито специфіку когнітивної сфери дітей з порушеннями мовлення з урахуванням гендерних особливостей, що має бути враховано в процесі організації їх соціального простору та процесу соціалізації. Показано, що сформоване у дітей позитивне ставлення до себе, уміння оцінювати себе і свою діяльність створює підґрунтя для ефективного розвитку пам’яті, уваги, мислення та в подальшому підвищує ефективність роботи з розвитку мови» [6, с. 10].

Оперативна (робоча) пам'ять відіграє важливу роль у процесі породження мовленнєвого висловлювання: вона утримує проміжні результати синтаксичної та фонологічної обробки. При зниженому обсязі оперативної пам'яті діти мають труднощі з побудовою складних речень, відбувається спрощення синтаксичних конструкцій, скорочення висловлювання.

Увага забезпечує вибіркову спрямованість психічної діяльності на мовленнєві стимули. Довільна увага є необхідною умовою формування правильних мовленнєвих навичок у процесі навчання та корекції. При недостатньому рівні її розвитку дитина не може тривалий час зосереджуватися на правильному артикуляційному укладі, не утримує поставлений звук у мовленнєвому потоці, швидко «зісковзує» на звичний, хоч і неправильний, патерн вимовляння.

Слухова увага – здатність зосереджуватися на звукових характеристиках мовлення – є необхідною для диференціації власної вимови від правильного

зразка. Її нерозвиненість призводить до того, що дитина не зауважує відмінності між своєю вимовою та вимовою оточуючих, що суттєво ускладнює самокорекцію та логопедичну роботу в цілому.

Ю. Рібцун у дослідженні праксичних функцій молодших школярів з особливими мовленнєвими потребами підкреслює, що «у переважної більшості молодших школярів з особливими мовленнєвими потребами, зокрема з розладами коркового ґенезу, спостерігаються порушення обох основ артикуляційних рухів:

а) кінетичної – у вигляді інертності рухових стереотипів, недостатнього функціонування механізму переключення з однієї артикуляційної пози на іншу, що призводить до спотворення складової структури слова та речення (пропуски, перестановки, додавання);

б) кінестетичної, що проявляється у невмінні визначати положення губ при вимові голосних, язика – окремих приголосних звуків, досить тривалих пошуках артикуляції, численних замінах одних звуків іншими, близькими за акустико-артикуляційними ознаками. Отже, різні види праксису, як складові вищих психічних функцій, удосконалюються з віком і мають чітку локалізацію у певному відділі мозку. Завдяки пластичності дитячого мозку праксичні функції молодших школярів з особливими мовленнєвими потребами, за умов цілеспрямованої комплексної психолого-педагогічної роботи, нормалізуються та забезпечують високий компенсаторний потенціал для удосконалення всієї символічної немовленнєвої діяльності та мовленнєвих функцій» [2, с. 42]. Це, зокрема, стосується і стану уваги як ключової умови успішності корекційного процесу.

Фонематичне сприймання – здатність розрізняти фонеми рідної мови – є одним із центральних чинників розвитку правильної звуковимови. Порушення фонематичного сприймання призводить до виникнення акустико-фонематичної форми дислалії, дитина плутає подібні за звучанням фонеми, не вловлює їхніх диференційних ознак. При функціональному характері порушення механізм слухового аналізу залишається збереженим, однак процес перцептивного розрізнення фонем виявляється незрілим або несформованим.

Кінестетичне сприймання (відчуття положення артикуляційних органів) є підґрунтям артикуляційно-фонематичної та артикуляційно-фонетичної форм дислалії. Дитина не відчуває правильного положення язика, губ чи щелепи, унаслідок чого автоматизація правильного звуку ускладнюється. Ю. Рібцун зазначає, що гнозис, праксис та мовлення являють собою нероздільну тріаду вищих психічних функцій [2], тим самим підкреслюючи нероздільність сприймання і мовленнєвого розвитку.

Зорове сприймання, хоча і є менш задіяним у процесі мовлення, відіграє допоміжну роль при навчанні правильній артикуляції через наслідування за зоровим зразком. Слухове сприймання в широкому сенсі забезпечує загальний розвиток мовлення – не лише фонематичну диференціацію, а й засвоєння

темпоритмічних характеристик мовлення, інтонаційного оформлення висловлювань. Л. Трофименко підкреслює, що «діти зазнають істотних труднощів у формуванні лексико-граматичних структур, що впливає на всі рівні комунікації та навчання. Недостатній словниковий запас і нерозвинена граматична система заважають точному вираженню думок, ускладнюють розуміння інструкцій і виконання навчальних завдань. Психолінгвістичний аналіз мовленнєвого розвитку дітей з ООП засвідчує, що лексико-граматичні труднощі мають системний характер і істотно ускладнюють процес навчання» [8, с. 158-159], що, своєю чергою, включає і процеси сприймання як первинну ланку цього ланцюга.

Мовлення і мислення перебувають у тісному взаємозв'язку, хоча не є тотожними поняттями. Мислення забезпечує смислову сторону мовлення, здатність до узагальнень, класифікацій, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, що відображається у якості зв'язного мовлення дитини. При функціональних порушеннях мовлення, якщо вони обмежуються лише фонетичним рівнем (наприклад, дислалія), мислення, як правило, не порушується. Однак і в цьому разі між станом вербально-логічного мислення та рівнем мовленнєвого розвитку існують взаємозалежності.

Діти з функціональними порушеннями мовлення можуть відчувати труднощі з виконанням завдань, що потребують вербального мислення – формулювання суджень, умовиводів, пояснень. Це пов'язано не стільки з первинним дефіцитом мислення, скільки з обмеженням мовленнєвих засобів для вербалізації думки. В. Синьов, І. Маркусь та С. Геращенко у своєму дослідженні доводять, що «для ефективної корекційно-розвиткової роботи необхідно створити такі умови, які сприятимуть успішному мовленнєвому розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями у корекційно-виховному процесі, а саме: надання своєчасної корекційно-логопедичної допомоги дитині з інтелектуальними порушеннями в сенситивний період її розвитку; виявлення, попередження та корекція вторинних порушень їу психофізичному розвитку, які ускладнюють корекцію та компенсацію мовленнєвого порушення негативно впливаючи на цілісність її гармонійність загального розвитку дитини з інтелектуальними порушеннями; формування мовних засобів і комунікативних навичок дитини у практичній діяльності при активній вербалізації досвіду діяльності, що здобувається» [5, с. 116].

Метакогнітивна функція мислення – здатність усвідомлювати власні мовленнєві похибки та контролювати власне мовлення – є особливо важливою в контексті логопедичної корекції. Самоконтроль вимови потребує розвиненої довільності когнітивних процесів, зокрема мислення та уваги. Відтак, формування метакогнітивних навичок є перспективним напрямом логопедичної корекції при функціональних порушеннях.

Розуміння взаємозв'язку когнітивних процесів і мовленнєвого розвитку зумовлює необхідність перегляду традиційних підходів до логопедичної корекції

функціональних порушень. Якщо класична логопедія при функціональній дислалії орієнтується передусім на постановку та автоматизацію звуків, то сучасний підхід передбачає врахування когнітивного профілю дитини та цілеспрямований розвиток суміжних когнітивних функцій [7; 9].

Практично когнітивно орієнтований підхід до корекції функціональних порушень мовлення може реалізовуватися через:

1) включення до логопедичних занять вправ на розвиток слухової уваги та слухової пам'яті;

2) використання прийомів розвитку фонематичного сприймання не лише як пасивної диференціації, а й у контексті активної мовленнєвої діяльності;

3) формування мовленнєвого самоконтролю через розвиток метакогнітивних стратегій;

4) впровадження нейрокогнітивних вправ, спрямованих на розвиток міжаналізаторних зв'язків (слухо-рухових, зорово-рухових);

5) урахування обсягу і якості оперативної пам'яті при доборі мовленнєвого матеріалу для занять.

Комплексна корекційна робота, що охоплює власне логопедичний та нейрокогнітивний компоненти, підвищує ефективність подолання функціональних порушень мовлення. Л. Трофименко наголошує, що «підтримка та супровід дитини з алалією потребу є індивідуального, диференційованого підходу, спільної роботи з вчителем-логопедом та іншими педагогами, фахівцями ІРЦ, а також співпраці з батьками. Моніторинг та оцінка прогресу дають змогу відстежувати успішність та вносити необхідні зміни у процес навчання. Забезпечення доступу до адаптованого навчання, індивідуального підходу сприяє розвитку дитини з алалією, її самовизначенню та досягнення успіху» [9, с. 60].

Важливим аспектом є й питання ранньої діагностики. Ю. Рібцун у дослідженні психомовленнєвого розвитку дітей раннього віку підкреслює необхідність уважного моніторингу взаємообумовленості пізнавальної та мовленнєвої активності вже на ранніх етапах онтогенезу. «Саме на цьому віковому етапі сенсомоторні по треби виступають рушійними силами розвитку пізнавальних процесів і основи особистості» [3, с. 9], що дозволяє своєчасно виявити функціональні порушення та розпочати корекційну роботу до їх закріплення.

Важливо враховувати, що когнітивні процеси у дітей із функціональними порушеннями мовлення можуть мати нерівномірний характер розвитку. Нерідко спостерігається поєднання збережених інтелектуальних можливостей із локальними труднощами в окремих пізнавальних функціях, що безпосередньо відображається на мовленнєвій діяльності. Така асинхронія розвитку зумовлює необхідність диференційованого підходу до логопедичної роботи, коли поряд із формуванням правильної звуковимови здійснюється цілеспрямований розвиток «слабких ланок» когнітивної сфери.

Практика свідчить, що у дітей із функціональною дислалією часто виявляються труднощі в завданнях на слухову диференціацію, короткочасне запам'ятовування звукових рядів, утримання інструкції в пам'яті, переключення уваги з одного виду діяльності на інший. Ці прояви не є випадковими, оскільки мовленнєва діяльність за своєю природою вимагає одночасної активізації кількох когнітивних механізмів. Дитина повинна почути зразок, зберегти його у пам'яті, співвіднести з власним артикуляційним досвідом, проконтролювати правильність виконання та закріпити результат у мовленнєвій практиці.

Особливого значення набуває розвиток міжаналізаторних зв'язків. Формування слухо-рухових координацій забезпечує точність відтворення звуків, тоді як зорово-рухові зв'язки сприяють кращому засвоєнню артикуляційних укладів через наслідування. Використання дзеркала, зорових схем артикуляції, тактильних підказок, ритмічних вправ сприяє активізації кількох аналізаторів одночасно, що позитивно впливає на закріплення мовленнєвих навичок.

Не менш важливим є врахування ролі емоційно-вольової регуляції, яка тісно пов'язана з когнітивними процесами. Діти з функціональними порушеннями мовлення можуть швидко втрачати інтерес до завдань, уникати складних вправ, демонструвати невпевненість у власних можливостях. У таких випадках розвиток довільності уваги, формування мотивації до мовленнєвої діяльності та підтримка позитивного емоційного фону є необхідними складовими корекційного процесу.

Когнітивно орієнтований підхід передбачає також зміну логіки побудови логопедичного заняття. Доцільним є включення коротких блоків вправ на розвиток пам'яті, уваги та сприймання перед основною артикуляційною роботою. Це дозволяє підготувати когнітивну базу для ефективного засвоєння мовленнєвого матеріалу. Наприклад, перед автоматизацією звука доцільно виконати вправи на слухову диференціацію, повторення звукових рядів, ритмічні вправи, що активізують слухову увагу та пам'ять.

Значний потенціал має використання ігрових когнітивних вправ, що поєднують мовленнєві та пізнавальні завдання. Ігри на класифікацію, встановлення послідовності, знаходження закономірностей, запам'ятовування вербального матеріалу одночасно розвивають мислення і мовлення. Такий інтегрований підхід відповідає природі психічного розвитку дитини, де мовлення і пізнання формуються у взаємодії.

Окремої уваги потребує формування навичок мовленнєвого самоконтролю. Дитину необхідно навчати чути власну вимову, порівнювати її з еталоном, виявляти помилки та самостійно їх виправляти. Цей процес ґрунтується на розвитку метакогнітивних умінь, що включають усвідомлення власної діяльності та її регуляцію. Включення елементів самооцінювання, взаємооцінювання, слухового контролю сприяє підвищенню ефективності автоматизації звуків.

Таким чином, розширене розуміння ролі когнітивних процесів у мовленнєвому розвитку дозволяє вибудовувати логопедичну роботу на якісно

новому рівні, де корекція вимови поєднується з розвитком пізнавальної сфери дитини. Це створює умови для стійкішого результату та попередження вторинних труднощів у навчанні й комунікації.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє дійти таких висновків. По-перше, функціональні порушення мовлення, хоч і не є наслідком органічного ураження нервової системи чи мовленнєвого апарату, перебувають у тісному взаємозв'язку зі станом когнітивних процесів дитини. Рівень розвитку пам'яті, уваги, сприймання та мислення є одночасно і умовою успішного мовленнєвого розвитку, і чинником, що визначає характер та ступінь вираженості функціональних порушень.

По-друге, кожен із когнітивних процесів вносить специфічний внесок у мовленнєву діяльність: слухова пам'ять та фонематичне сприймання визначають якість фонетичного засвоєння мови; довільна увага – ефективність автоматизації правильних артикуляційних навичок; мовленнєво-рухова пам'ять та кінестетичне сприймання – точність артикуляційних рухів; вербально-логічне мислення та оперативна пам'ять – якість зв'язного мовлення.

По-третє, когнітивно орієнтований підхід до логопедичної корекції функціональних порушень мовлення, що передбачає цілеспрямований розвиток суміжних когнітивних функцій поряд із власне артикуляційною та фонематичною роботою, є перспективним напрямом удосконалення корекційно-педагогічної практики.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці діагностичних методик оцінювання когнітивного профілю дітей із функціональними порушеннями мовлення; апробації нейрокогнітивних корекційних програм для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з функціональною дислалією; вивченні нейрофізіологічних механізмів взаємозв'язку когнітивних процесів і мовленнєвого розвитку при функціональних порушеннях.

Література:

1. Мартиненко І., Яремчук І. Особливості діагностики порушень письма в учнів початкової школи з диспраксією. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки).* 2025. № 26. С. 176–191. DOI: https://doi.org/10.32626/2413-2578.2025-26.176-191

2. Рібцун Ю. Вивчення праксичних функцій молодших школярів з особливими мовленнєвими потребами. *Особлива дитина: навчання і виховання.* 2021. Том 104. № 4. С. 28–45. DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v104i4.88

3. Рібцун Ю. Психомовленнєвий розвиток дітей раннього віку. *Дошкільне виховання.* 2024. № 1. С. 3–9.

4. Рібцун Ю., Долженко С. Науково-теоретичні аспекти логодіагностики осіб із заїканням. *Особлива дитина: навчання і виховання.* 2025. Том 120. № 4. С. 112–126.

5. Синньов В. М., Маркусь І. С., Геращенко С. І. Особливості мовленнєвого розвитку у дітей з інтелектуальними порушеннями. *Науковий часопис. Корекційна педагогіка.* 2023. Вип. 45. С. 111–117.

6. Соколова Г. Особливості когнітивної сфери дітей з порушеннями мовлення. *Наука і освіта.* 2021. № 1. С. 5–12. DOI: https://doi.org/10.24195/2414-4665-2021-1-1

7. Трофименко Л. І., Ільяна В. М., Рібцун Ю. В., Мартинюк З. С., Грибань Г. В. *Психолінгвістичні дидактичні технології діагностики і подолання мовленнєвих порушень у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення* : навч.-метод. посібник. Київ : НАПН України, 2022. 847 с.

8. Трофименко Л. Психолінгвістичний аналіз особливостей мовленнєвого розвитку дітей з особливими освітніми потребами. *Особлива дитина: навчання і виховання.* 2022. Том 105. № 1. DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v105i1.255

9. Трофименко Л. Стратегії підтримки дітей з алалією в освітньому середовищі. *Особлива дитина: навчання і виховання.* 2024. Том 113. № 1. С. 41–65.

10. Якимчук Г. В. Особливості психічного розвитку дітей з тяжкими порушеннями мовлення. *Габітус.* 2020. Вип. 20. С. 169–174.

References

1. Martynenko, I., & Yaremchuk, I. (2025). Osoblyvosti diahnostyky porushen pysma v uchniv pochatkovoi shkoly z dyspraksiyeyu [Peculiarities of diagnosing writing disorders in primary school students with dyspraxia]. *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity (pedahohichni nauky),* (26), 176–191. https://doi.org/10.32626/2413-2578.2025-26.176-191

2. Ribtsun, Yu. (2021). Vyvchennia praksychnykh funktsii molodshykh shkoliariv z osoblyvymy movlennievymy potrebamy [Study of praxic functions of primary school students with special speech needs]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia,* 104(4), 28–45. https://doi.org/10.33189/ectu.v104i4.88

3. Ribtsun, Yu. (2024). Psykhomovennevyi rozvytok ditei rannoho viku [Psychospeech development of young children]. *Doshkilne vykhovannia,* (1), 3–9.

4. Ribtsun, Yu., & Dolzhenko, S. (2025). Naukovo-teoretychni aspekty lohodiahnostyky osib iz zaikanniam [Scientific and theoretical aspects of logopedic diagnostics of persons with stuttering]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia,* 120(4), 112–126.

5. Synov, V. M., Markus, I. S., & Herashchenko, S. I. (2023). Osoblyvosti movlennevoho rozvytku u ditei z intelektualnymy porushenniamy [Features of speech development in children with intellectual disabilities]. *Naukovyi chasopys. Korektsiina pedahohika,* (45), 111–117.

6. Sokolova, H. (2021). Osoblyvosti kohnityvnoi sfery ditei z porushenniamy movlennia [Features of the cognitive sphere of children with speech disorders]. *Nauka i osvita,* (1), 5–12. https://doi.org/10.24195/2414-4665-2021-1-1

7. Trofymenko, L. I., Iliana, V. M., Ribtsun, Yu. V., Martyniuk, Z. S., & Hryban, H. V. (2022). *Psykholinhvistychni dydaktychni tekhnolohii diahnostyky i podolannia movlennevykh porushen u molodshykh shkoliariv z tiazhkymy porushenniamy movlennia* [Psycholinguistic didactic technologies for diagnosing and overcoming speech disorders in primary school students with severe speech disorders]: navch.-metod. posibnyk. Kyiv: NAPN Ukrainy.

8. Trofymenko, L. (2022). Psykholinhvistychnyi analiz osoblyvostei movlennevoho rozvytku ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Psycholinguistic analysis of the features of speech development of children with special educational needs]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia,* 105(1). https://doi.org/10.33189/ectu.v105i1.255

9. Trofymenko, L. (2024). Stratehii pidtrymky ditei z alaliyeyu v osvitnomu seredovyshchi [Strategies for supporting children with alalia in the educational environment]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia,* 113(1), 41–65.

10. Yakymchuk, H. V. (2020). Osoblyvosti psykhichnoho rozvytku ditei z tiazhkymy porushenniamy movlennia [Features of mental development of children with severe speech disorders]. *Habitus,* (20), 169–174.

Дата першого надходження статті до видання: 12.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.05.2026